

הלכות מניין מצומצם

הרב יהודה מן

א. חובת התפילה במניין

ב. שישה ועוד ארבעה שהתפללו – האם נחשב לתפילה במניין?

ג. המאריכים בתפילה – מספר האנשים הנדרש לחזרת הש"ץ או לקדיש

ד. מניין שהתפרק ואופן ההנהגה במנחה קצרה

לעתים בקהילות חדשות רוצים להקים מניין, אך המניין נקלע לקשיים בשל מספר מצומצם של מתפללים ועולות שאלות רבות: האם מניין המורכב משישה שלא התפללו עם ארבעה שכבר התפללו נחשב לתפילה במניין? מה קורה כאשר המניין מתמעט מעשרה אנשים? האם צריכים להמתין למתפלל העשירי המאריך בתפילתו כדי להתחיל חזרת הש"ץ או קדיש?

א. חובת התפילה במניין

ראשית, עלינו לברר, האם יש חובה להתפלל במניין, או שמא זה רק הידור? השולחן ערוך⁵⁰ כותב: "ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור". היו שרצו לדייק מדברי השולחן ערוך שאין כלל חובה להתפלל במניין, אלא זה רק הידור שיש "להשתדל" עבורו, אחרת היה השולחן ערוך אומר בצורה נחרצת יותר: "חייב אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור".

הרב אריה פומרנצ'יק זצ"ל⁵¹ אכן סבר שתפילה במניין היא רק הידור. הוא מבסס את דבריו על מקורות נוספים בש"ס ובראשונים.

ראיתו הראשונה היא מהגמרא במסכת ברכות (ז ע"ב):

א"ל רבי יצחק לרב נחמן, מ"ט לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי? א"ל לא
יכילנא. א"ל לכנפי מר עשרה וליצלי, א"ל טריחא לי מלתא.

הגמרא מספרת לנו שרבי יצחק התעניין בשלומו של רב נחמן ורצה לדעת מדוע הוא לא הגיע לבית הכנסת. רב נחמן משיב שלא היה יכול. רבי יצחק שואל כנגד,

⁵⁰ אורח חיים סימן צ סעיף ט.

⁵¹ בספרו "עמק ברכה", הל' קריאת שמע, אות א.

אם כן, למה לא כינסת מניין אצלך בבית? משיב לו רב נחמן: "טריחא לי מלתא", כלומר זה היה טורח עבורו לעשות כן. מקשה ה"עמק ברכה": וכי נאמר שאדם לא יקיים מצווה ממצוות התורה רק כי "טריחא לי מלתא", כי זה קשה? וכי נתיר חילול שבת או איזו עבירה אחרת כי קשה? ודאי שלא, ולכן יש להוכיח מכאן שתפילה במניין היא רק הידור ולא מצווה.

ראייתו השנייה היא מדברי הרמב"ם:⁵²

תפלת הציבור נשמעת תמיד, ואפילו היו בהן חטאים אין הקב"ה מואס בתפילתן של רבים. לפיכך, צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור ולא יתפלל יחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור...

ושואל ה"עמק ברכה", וכי מקיימים מצוות רק כשיכולים? הרי הרמב"ם אינו כותב "יש לשמור שבת כשיכולים"! אלא מוכרחים לומר שתפילה בציבור היא זכות גדולה, הידור גדול, אך לא מצווה.

לעומת זאת, גדולי הפוסקים, בהם הרב משה פיינשטיין זצ"ל⁵³ והרב יצחק וייס זצ"ל⁵⁴ סבורים שתפילה במניין היא חובה ומצווה. לשיטתם, אין לדייק מדברי השולחן ערוך המובאים לעיל שישנה חובה רק להשתדל להתפלל במניין עם הציבור, אלא יש לקרוא את השולחן ערוך ברצף: "שתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור". דהיינו, ישנה מצווה להתפלל תפילות במניין בבית הכנסת דווקא, ולא בבית או במקום אחר. ההשתדלות היא אפוא להתפלל בבית הכנסת, אך החלק "להתפלל עם הציבור" הוא חובה ומצווה.

האיגרות משה מביא ראייה לשיטתו מדברי הגמרא במסכת ברכות (מז ע"ב):

מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא שם עשרה, ושחרר עבדו והשלימו לעשרה... והיכי עביד הכי? והאמר רב יהודה כל המשחרר עבדו עובר בעשה... לדבר מצווה שאני.

הגמרא מתארת שרבי אליעזר שחרר את עבדו לצורך קיום מניין, והגמרא שאלה איך עשה כן והרי זה אסור. הגמרא תירצה שמותר לעבור על האיסור של שחרור

⁵² הלכות תפילה פרק ח הלכה א.

⁵³ שו"ת איגרות משה אורח חיים חלק ב סימן כז; חלק ג סימן ז.

⁵⁴ שו"ת מנחת יצחק חלק ז סימן ו.

עבדים, לצורך מצווה. רואים מכאן, אומר האיגרות משה, שישנה מצווה בתפילה במניין ולא רק הידור, אחרת לא היה ניתן לשחרר את העבד.

כמו כן, אומר האיגרות משה, מטרתנו בתפילה היא שהתפילה תתקבל, ולכן עלינו ליצור את התנאים האופטימליים ביותר לצורך קבלת התפילה. כבר כתבו ראשונים ואחרונים על מעלת התפילה בציבור ועל היכולת שלה להתקבל, ולכן חובה עלינו לעשות את ההשתדלות הגדולה ביותר כדי שתפילתנו תתקבל.

לסיכום, לדעת רוב הפוסקים, התפילה בציבור היא חובה, ולדעת כל הפוסקים, יש בתפילה במניין מעלות רבות המבטיחות את קבלת התפילה.⁵⁵

תפילה במניין בתקופת הקורונה

במשך תקופת מגפת הקורונה ישנו קושי רב בקרב בתי כנסת, קהילות ואוכלוסיות דתיות לסגור את בתי הכנסת ולהימנע מתפילה במניין, אפילו במחיר של סיכון עצום וסביבתם. מעבר לחובה ההלכתית הפשוטה של "פיקוח נפש" שדוחה את כל התורה כולה, ואפילו מצוות חמורות ביותר, בוודאי יש מקום להקל בתפילה בציבור ולהתפלל ביחידות, שכן לפי פוסקים רבים שצינו לעיל אין כלל חובה הלכתית מדאורייתא או מדרבנן להתפלל בציבור.

למרות זאת, הצעתי בשעתו כמה עצות מעשיות "לכפר" על החיסרון בתפילה במניין, שהתפילה תהיה בעלת ערך יותר למרות החיסרון בתפילה במניין ובצבור. הצעתי שתי אפשרויות.

האחת, לקבוע זמן שהציבור יתפלל יחד, כמו שכתב בשולחן ערוך לעיל שהנאנס ולא התפלל במניין יתפלל בשעה שהציבור מתפלל. אמנם כוונת הדברים היא לכוון לשעה שמניין אחר מתפלל, אך אולי ניתן להרחיב את העניין ולקבוע זמן שהקהילה תתפלל באותה שעה שייחשב "זמן שהציבור מתפלל" ויהיה ערך של תפילה בציבור. אני יודע שנהגו כן בקהילות בחו"ל שקבעו זמני תפילה, ובני הקהילה מתפללים באותה שעה איש איש בביתו. לעתים אפילו הצטרפו כולם יחד דרך מערכת ה-ZOOM.

⁵⁵ מקורות לדוגמה: 1. ספר שערי אורה (שער ב, ספירה תשיעית): "בתפילת הציבור אין כל ממונה וכל שוער יכול לעכב, אלא כשהציבור מתפללים תפילתם נכנסת ומתקבלת על כל פנים"; 2. כוזרי (מאמר שלישי): "התפילה שנענים בה מן השמים היא בקשת הקהל, אף אם תתקבל תפילת היחיד, יהיה זה רק יחיד שהוא שקול כנגד כל הציבור (והם הנביאים וגדולי החסידים), אמנם בזמננו אין יחידים כאלה".

השנייה, **להתפלל ותיקין** – הביאור הלכה בסימן נח אומר שהזהירים להתפלל ותיקין יכולים להעדיף ותיקין על פני תפילה במניין בשעה מאוחרת יותר. מכאן, אדם הרוצה להרוויח תפילה משמעותית בלי מניין, יכול לקיים זאת על ידי תפילת ותיקין. אמנם, יש לציין שכבר נחלקו הפוסקים אם כל אדם יכול לנהוג כן, או רק אדם המקפיד תמיד להתפלל ותיקין. ברם, בכל אופן יש בהחלט מעלה בתפילת ותיקין, כדברי הגמרא⁵⁶ שכל המסמך גאולה לתפילה מובטח לו שלא ייזק באותו היום, והתוספות מבהירים שמדובר שעשה כן בתפילת ותיקין. לכן בעת מגפה רח"ל, יש מעלה להתפלל ותיקין גם מכיוון שמרוויחים אולי מעלה יתרה מתפילה בציבור, וגם זוכים להגנה שלא ייזק באותו היום.

ב. שישה ועוד ארבעה שהתפללו – האם נחשב לתפילה במניין?

פעמים רבות קורה שישנם רק שישה אנשים שלא התפללו ומצרפים עוד ארבעה שכבר התפללו, כדי לקיים בזה תפילה במניין. ברם, האם באמת יש בתפילה מסוג זה את המעלות של תפילה במניין, או שמא צירוף זה רק מאפשר לומר דברים שבקדושה כמו קדיש, קדושה וברכו?
המשנה ברורה⁵⁷ מצטט את החיי אדם:

ועיקר תפילה בציבור הוא תפילת שמונה עשרה, **דהיינו שיתפללו עשרה אנשים שהם גדולים ביחד**, ולא כמו שחושבים ההמון שעיקר להתפלל בעשרה הוא רק לשמוע קדיש וקדושה וברכו, ולכן אינם מקפידים רק שיהיו עשרה בבית הכנסת, וזהו טעות.

האיגרות משה⁵⁸ מדייק מכאן שצירוף זה אכן מועיל רק לצורך אמירת דברים שבקדושה, אך לקיום מעלת תפילה בציבור – זה אפשרי רק בעשרה המתפללים יחד.

אך מלשון הרמב"ם היו שדייקו אחרת.⁵⁹ הרמב"ם בהל' תפילה⁶⁰ כותב:

וכיצד היא תפלת הציבור? יהיה אחד מתפלל בקול רם והכל שומעין, ואין עושין כן בפחות מעשרה גדולים ובני חורין וש"ץ אחד מהן, ואפילו היו

⁵⁶ ברכות ט ע"ב.

⁵⁷ סימן צ ס"ק כח.

⁵⁸ אורח חיים חלק א סימן כח-ל.

⁵⁹ מנחת יצחק חלק ט סימן ו-ז, ואג"מ עצמו מקשה על עצמו.

⁶⁰ פרק ח הלכה ד.

מקצתן כבר התפללו ויצאו ידי חובתן משלימין בהן עשרה, והוא שיהיו רוב העשרה לא התפללו.

נראה מפורש בדברי הרמב"ם ש"תפילת הציבור" היא בעשרה אנשים שמקצתם התפללו. אמנם, המעיין ברמב"ם יראה שהוא מתייחס לדין חזרת הש"ץ (ולכן הגר"ח מבריסק סימן רטו חלק על הראיה מהרמב"ם, ושרק לחזרת הש"ץ יועיל), אך זה כהגדרתו "תפילת הציבור" ובזה די בשישה שטרם התפללו.

אם כנים הדברים, ששישה ועוד ארבעה נחשב כתפילה במניין, אפשר ליישב סתירה במשנה ברורה. הזכרנו לעיל, שבסימן צ מדויק מדבריו שכדי שתהיה מעלת תפילה בציבור צריכים עשרה שלא התפללו. לעומת זאת, בסימן סט ס"ק ז המשנה ברורה מצטט את המגן אברהם: "מיהו נראה לי, דאם אין שם ששה שלא התפללו, לא יתפלל הש"ץ בלחש, רק יתחיל מיד בקול רם, דהא עיקר הכוונה בהחזרה בזה הוא רק משום קדושה... אבל כשיש רוב מנין הם כמו ציבור גמור". כלומר כשיש שישה נחשב לציבור גמור, ולכאורה סתירה בדברי המשנה ברורה. בהכרח לומר, שגם לדעת המשנה ברורה וגם לדעת החיי אדם די בשישה, וגם רוב שלא התפללו באמת נקרא עשרה.

למעשה, בספר פסקי תשובות על סימן צ נראה שרבים יותר נקטו להקל, וכן יש עדויות על גדולי ישראל שנהגו כך, שדי בשישה מתוך עשרה. אך יש כמה מגדולי ישראל, כמו הרב יעקב ישראל קנייבסקי זצ"ל ורבני בריסק, שהחמירו. מעניין לציין את דברי הפסקי תשובות שמביא את דעת החזון איש, שכתב שיש יותר מקום להקל בשחרית ובמנחה בצירוף של שישה ועוד ארבעה מאשר בתפילת ערבית, וזאת משום שבשחרית ובמנחה "רואים" את המעורבות של המשלימים שהם נוטלים חלק פעיל בחזרת הש"ץ, בשונה ממעריב שיש להחמיר מפני שאין חזרה, ולא "רואים" את המעורבות של המשלימים במניין.⁶¹

1. שישה ועוד ארבעה לצורך קריאת התורה

לצורך השלמת העניין, יש לעיין מה יהיה הדין כאשר שישה אנשים ירצו לקרוא בתורה כי לא שמעו קריאת התורה, וירצו לקרוא בתורה יחד עם ארבעה שכבר קראו – האם אפשר לקרוא בתורה במקרה כזה?

⁶¹ והקשה על זה הרב אפרים גרינבלט זצ"ל, בעל הרבבות אפרים, ששמועה זו תמוהה מפני שגם בתפילת ערבית "רואים" את מעורבות המשלימים בכך שעונים על קדיש תתקבל שקשור לתפילה עצמה ("תתקבל צלותהון").

מפורסמת חקירתם של החיי אדם⁶² וביאור הלכה⁶³ ששאלו שאלה זו, ולכאורה, האם יש מקום הבדל בין קריאת התורה לבין תפילה במניין שבה מועיל צירוף שישה חייבים ועוד ארבעה משלימים? נהוג להסביר את שאלתם לאור הסברו של בעל הברכת שמואל⁶⁴ בעניין רובו ככולו, שהכלל רובו ככולו תקף כאשר יש שישה ברי חיובא, שהם רוב החייבים, והם יכולים לגרור חיוב על הכלל. ברם, יש מקום לומר שחיוב קריאת התורה אינו חל על האדם הפרטי, אלא על ציבור של עשרה אנשים, וממילא כל עוד אין עשרה אנשים חייבים אין כלל ברי חיובא; השישה שלא שמעו קריאת התורה אינם ברי חיובא שיגררו חיוב מדין רובו ככולו. לשון אחר, האם חיוב קריאת התורה הוא חיוב על היחיד, וממילא שישה חייבים יכולים להחיל את הכלל "רובו ככולו", או שמא קריאת התורה היא חיוב המוטל על הציבור, וכל עוד אין "ציבור" של עשרה אנשים אין כלל אנשים חייבים, ואין רובו ככולו.⁶⁵

להלכה, מסיק הביאור הלכה שגם בקריאת התורה די בשישה אנשים ברי חיובא שלא שמעו קריאת התורה ועוד ארבעה משלימים שכבר שמעו קריאת התורה, כדי לאפשר קריאת התורה.

2. סיבות להקל בקריאת התורה בעידן הקורונה

כפי שכבר ציינתי לעיל, בזמן מגפת הקורונה היה קושי רב למתפללים להפסיד את התפילה בציבור ובכלל זה את קריאת התורה. מתוך ניסיון להרגיע את קהל המתפללים ולהשקיט את מצפונם, הייתי חוזר דווקא על השיטות הסוברות שחובת קריאת התורה היא חובת ציבור, וכל עוד אין הציבור מתכנס יחד אין כלל חובה לקיים מצוות קריאת התורה.

להלן הראיות שהשיטה הסוברת שקריאת התורה היא חובת ציבור לא נדחתה מההלכה:

⁶² כלל לא.

⁶³ סימן קמג.

⁶⁴ יבמות סימן כא.

⁶⁵ נפקא מינה העולה מחקירה זו מציעים חלק מן האחרונים: האם היחיד צריך לשמוע קריאת התורה, או שמא הוא צריך רק להיות נוכח ויכול לעסוק בעניינים אחרים? אם נאמר שיש חיוב על היחיד לשמוע, הוא לא יכול לעסוק בדברים אחרים, אך אם נאמר שהחיוב על הציבור, הציבור שומע את קריאת התורה ולכן היחיד יכול להרשות לעצמו לעסוק בדברים אחרים, כמו השלמת שניים מקרא ואחד תרגום.

להלכה פסק הביאור הלכה שיש רובו ככולו, ולכן יש חובת שמיעה על כל יחיד ויחיד, ולכן יהיה אסור לעסוק בדברים אחרים תוך כדי קריאת התורה.

1. כתב שולחן ערוך: ⁶⁶ "כיון שהתחיל הקורא לקרות בספר תורה אסור לספר אפילו בדברי תורה אפילו בין גברא לגברא, ואפילו אם השלים הוא הפרשה. ויש מתירים לגרוס (פירוש ללמוד) בלחש...". השולחן ערוך מביא דעה המתירה ללמוד תוך כדי קריאת התורה, והביאור הלכה שם מצייין שזו שיטת תוס' והרא"ש. הביאור הלכה מקשה: איך ייתכן שילמד בזמן קריאת התורה, והרי יש חובה על היחיד לשמוע את קריאת התורה? מיישב העמק ברכה לפי הגר"ח הנ"ל, שכנראה תוס' ורא"ש סברו שהמצווה היא מצווה ציבורית ולכן יוצא ידי חובה גם כשאינו שומע בפועל אלא לומד באותו זמן.

2. הגרש"ז אויערבך בספר "הליכות שלמה"⁶⁷ אומר שהשומע שהפסיד מילה לא צריך לחזור אחר קריאה אחרת, ומסביר שם ב"דבר הלכה" שהגרש"ז אויערבך סבר שסומכים על השיטה שקריאת התורה היא חובת ציבור.

3. הגרש"ז אויערבך⁶⁸ דן בבן ארץ ישראל הנמצא בחוץ לארץ בזמן שקוראים קריאה אחרת בתורה, שיוצא ידי חובה בקריאת פרשה שכלל אינו חייב בה וכבר שמע אותה, מפני שחובת קריאת התורה היא חובת ציבור.

העולה מכל הנ"ל הוא שיש מקום להקל בשמיעת קריאת התורה כאשר מתפללים ביחידות, כי אין כלל חיוב, מפני שקריאת התורה לפי חלק מן השיטות היא חובת ציבור ולא חובת יחיד. לכן כשיש צורך להיות "בודדים", יש בהחלט מקום להקל ולדעת שאין כלל חיוב.

פתרון לתקופת הקורונה הוא חיזוק מצוות "שניים מקרא ואחד תרגום", שהגמרא במסכת ברכות אומרת: "וכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו", כך שיש סגולה של אריכות ימים ושנים. כמו כן, חשוב לציין את דעת הראב"ן⁶⁹ שכל חובת שניים מקרא ואחד תרגום היא כאשר אדם מפסיד קריאה בבית הכנסת. אמנם דעה זו לא התקבלה להלכה וחיובים בשניים מקרא ואחד תרגום גם כששומעים קריאת התורה, אך בפרט בתקופה של מגפה שמפסידים קריאת התורה, יש להתחזק במצווה זו, וגם להרוויח ולזכות לאריכות ימים ושנים, כמתואר בדברי חז"ל.

⁶⁶ אורח חיים סימן קמו סעיף ב.

⁶⁷ תפילה פרק יב סעיף א.

⁶⁸ שם סעיף ו.

⁶⁹ מובא בבית יוסף אורח חיים סימן רפה.

ג. המאריכים בתפילה – מספר האנשים הנדרש לחזרת הש"ץ או לקדיש

במקרים רבים, במניין מצומצם של עשרה מתפללים יש מתפלל אחד או שניים אשר מתפללים בכוונה יתרה, ושאר המתפללים שכבר סיימו להתפלל רוצים להמשיך את התפילה לחזרת הש"ץ בשחרית ובמנחה, או קדיש בתפילת ערבית. האם יש להמתין לכל העשרה כדי להתקדם בתפילה, או שמא אפשר להסתפק בשישה מתפללים?

בדברי השולחן ערוך ישנה לכאורה סתירה. מחד גיסא, בסימן קכד סעיף ד כותב השולחן ערוך: "כששליח הציבור חוזר התפילה, הקהל יש להם לשתוק ולכוון לברכות שמברך החזן ולענות אמן, ואם אין תשעה מכוונים לברכותיו – קרוב להיות ברכותיו לבטלה". משמע שנדרשים עשרה משתתפים בתפילה כדי להתפלל חזרת הש"ץ – תשעה שיענו והש"ץ עצמו, ולכאורה צריך להמתין עד המתפלל האחרון.

מאידך גיסא, בסימן נה סעיף ו כותב השולחן ערוך: "ואם התחיל אחד מהעשרה להתפלל לבדו ואינו יכול לענות עמהם או שהוא ישן(!), אפ"ה מצטרף עמהם", והמשנה ברורה שם מוסיף שאפילו יותר מאחד המתפלל אפשר להמשיך, והעיקר שיהיו רוב העונים, ויש המחמירים ביותר מאחד, וישן בוודאי אין לצרף יותר מאחד. רואים מכאן, שכדי להמשיך בתפילה, אין צורך בעשרה אנשים פנויים, אלא די בתשעה (או אפילו שישה), והמתפלל האחרון יכול להיות באמצע התפילה או אפילו ישן.

ונאמרו מספר יישובים לתירוץ סתירה זו, שני תירוצים שהם שלושה:

א. הדרישה⁷⁰ והט"ז⁷¹ מתרצים שבסימן קכד כתב השולחן ערוך "קרוב להיות ברכותיו לבטלה", אך רק קרוב, לא באמת. אמנם עדיף שיהיו עשרה עונים, אך להלכה די בתשעה, ולדברי המשנה ברורה אולי אף שישה.

ב. המגן אברהם⁷² כותב בשם המהרי"ל שהשולחן ערוך חזר בו, ולהלכה באמת די בשמונה עונים (ויש עוד עשירי שמתפלל או ישן), וז"ל: "אע"ג דכתב הרא"ש דבעינן שיכוונו תשעה לברכת הש"ץ... לא נהגינן הכי, דהא חזינן דאפילו מי שמשיח ואינו שומע מצטרף". כלומר, ברור שההלכה היא שאין צורך שעשרה יענו, והראיה שאפשר שאחד ידבר ולא יענה ולמרות זאת הוא מצטרף למניין.

הכלל העולה משני התירוצים הללו הוא שלעולם להלכה די בשישה מתפללים או תשעה כדי להתקדם בתפילה – בין לחזרת הש"ץ בין לקדיש.

⁷⁰ סימן קכד ס"ק א.

⁷¹ סימן נה ס"ק ד.

⁷² סימן נה ס"ק ח.

ג. שולחן ערוך הרב תירץ שבסימן קכד הצריך שולחן ערוך תשעה עונים רק לגבי חזרת הש"ץ. אבל לקדיש בתפילת ערבית יהיה אפשר להתקדם כאשר יש שישה ויותר מתפללים.

לסיכום, נראה להלכה שכדי להתחיל חזרת הש"ץ כדאי לכתחילה שיהיו תשעה שיענו לש"ץ, אך גם המתחילים כשיש שישה או שמונה שכבר סיימו (והיתר מתפללים) – יש להם על מי לסמוך. לעומת זאת, כדי להתחיל קדיש בסוף תפילת ערבית (או בסוף מנחה קצרה שאין חזרת הש"ץ), נראה שיש להקל אפילו לכתחילה כאשר יש שישה או שמונה שכבר סיימו והיתר מתפללים.

ד. מניין שהתפרק ואופן ההנהגה במנחה קצרה

לצורך השלמת העניין, אציין בקצרה הלכות פסוקות בעניין מניין שהתפרק ואופן ההנהגה במנחה קצרה.

1. מניין שהתפרק

כאשר התחילו בעשרה והתמעט המניין, הכלל הוא שמותר לסיים את העניין שנמצאים בו אך אין להתחיל עניין חדש. בפתחי תשובה⁷³ מסתפק אם מותר להתחיל כשידוע מראש שהמניין יתמעט אחר כך, ובשו"ת לבושי מרדכי ומשמו של הגרש"ז אויערבך מובא שמותר.

הלכות מעשיות (מהספר "אשי ישראל"):

- א. התחילו לומר קדיש בעשרה, ויצאו מקצת – יכול לסיים את הקדיש.
- ב. בשחרית ובמנחה יצאו הציבור ונתמעט מעשרה: אם יצאו לפני שהתחיל חזרת הש"ץ – לא אומרים כלום. אם יצאו לאחר שהתחיל חזרת הש"ץ – מסיים חזרת הש"ץ וגם הקדישים (חצי קדיש של תחנון, וקדיש שלם שאחרי "אשרי" ו"ובא לציון"), אבל הכוהנים אינם נושאים כפיהם, ואין קריאת התורה.⁷⁴
- ג. בערבית יצאו מקצתם – גומר הקדיש לתקבל, ובמוצאי שבת אומר גם חצי קדיש של "ויהי נועם". מובא משמו של הגר"ח קנייבסקי⁷⁵ שהוא הדין אם יצאו מקצת אחרי תפילת עמידה של מנחה קצרה – עדיין אומר קדיש לתקבל.

⁷³ סימן קמג ס"ק א.

⁷⁴ ספק נחמד בפת"ש סימן נה ס"ק ג, אם התחיל "אבות" ויצאו מקצתן, וטעה לדוגמה ב"משיב הרוח" או "האל-הקדוש" שצריך לחזור, אם נחשב כהתחיל בעשרה או לא.

⁷⁵ אשי ישראל פרק טו הערה קלז.

ד. אמרו "ברכו" בערבית ויצאו מקצתם – אומר חצי קדיש שלפני עמידת שמונה עשרה, אך לא קדיש תתקבל בסופה.
ה. קריאת התורה שהתחילו בעשרה ויצאו מקצתם – גומרים את הקריאה ומעלים את כל הקרואים ואומרים חצי קדיש, אך אין להוסיף על הקרואים או לקרוא מפטיר והפטרה.

2. מנחה קצרה

הרמ"א⁷⁶ כותב שאם אין זמן ועלולים להפסיד זמן תפילה, יש להתחיל מיד בחזרת הש"ץ, והציבור יאמר יחד עם ש"ץ מילה במילה כולל קדושה ו"אתה קדוש" ("לדור ודור" וכו' לנוהגים כן) ואז להמשיך בשקט. אך המשנה ברורה מציין שכל זה כשאינן זמן, אך אם יש שהות, עדיף שיתחיל החזן והציבור יענו לו עד אחרי קדושה ואז יתפללו בלחש. יש לשים לב לחידוש בדברי הרמ"א והמשנה ברורה, שדבריו נאמרו לא רק במנחה קצרה אלא גם בשחרית שיש עניין להסמיך גאולה לתפילה, שעדיין יש לענות תחילה לברכות הש"ץ, ורק לאחר מכן ניתן להתחיל להתפלל בלחש.

⁷⁶ אורח חיים סימן קכד סעיף ב.